

RECVIRAREA CLOPOTELOR TRANSILVANE ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

ELENA CHIABURU*

REQUISITION OF CHURCH BELLS DURING THE FIRST WORLD WAR IN TRANSYLVANIA

ABSTRACT: *Ritual tools used by the Christian Church to notify the faithful people about the religious services, the death of someone or other important moments, the bells are important historical sources because of the inscriptions and decorativeness which they bear. During wars and of foreign invasions, the bells were melted and transformed into cannons, and this is why quite a few of our churches still have today the original bells with which they have been endowed by the founders in the past centuries.*

A massive destruction of bells took place during the first world war, when in Transylvania, the authorities of the Austro-Hungarian Empire have systematically requisitioned the bells from the churches and monasteries in the villages and towns. Requisition was preceded by a general inventory imposed to the parishes since 1915.

If there were more bells in a church, the biggest had to be given to the authorities, and only the smallest one remained in use. As a principle, bells made before 1700, or bells precious from an artistical or historical point of view, were exempted from the requisition. No parish could keep more than a bell, but there have been many cases when even the only existing bell had been requisitioned, its place in the religious service being fulfilled only by the toaca.

The bells had to be weighed and paid a price of 4 Crowns per kg, but requisitions were abusive in most cases, without records and without compensation. Orthodox churches and Greek Catholic churches were the victims of many abuses which was not the case of the protestant churches, which were allowed to keep two to three bells. The Romanian priests protested against requisitions asking the authorities to keep the bells, but without any result.

The spiritual attachment of the people towards the Romanian church bells was proved by organizing special

religious services and processions when requisitions took place.

This article is based on research in the archives and on Romanian publications from 1916–1918.

REZUMAT: *Instrumente rituale folosite de Biserica creștină pentru a-i anunța pe credincioși despre serviciile religioase, moartea cuiva sau alte momente însemnate, clopotele sunt izvoare istorice importante din cauza inscripțiilor și decorațiunilor care le poartă. În timpul războaielor și al năvălirilor străine, ele au fost de multe ori topite și transformate în tunuri, motiv pentru care destul de puține biserici mai au astăzi clopotele originale cu care au fost înzestrate de ctitori în secolele trecute.*

O masivă distrugere a clopotelor a avut loc în anii primului război mondial în Transilvania, unde autoritățile austro-ungare le-au rechiziționat sistematic de la biserici și mănăstiri.

Numită în limbajul epocii recvirare, operațiunea a fost precedată de o inventariere generală impusă parohiilor încă din anul 1915. Dacă existau mai multe clopote la o biserică, trebuiau predate cele mai mari, rămânând în uz doar cel mai mic. În principiu, erau exceptate de la rechiziție clopotele mai vechi de anul 1700 și cele valoroase din punct de vedere artistic sau istoric. Nici o parohie nu putea păstra mai mult de un clopot, dar au existat numeroase cazuri în care s-a predat chiar și unicul existent, locul clopotului în serviciul religios fiind îndeplinit numai de toacă.

Clopotele trebuiau cântărite, urmând a fi plătit un preț de 4 coroane pe kg, dar rechiziția s-a făcut de cele mai multe ori abuziv, fără documente de preluare și fără despăgubiri. În Transilvania, bisericile ortodoxe și greco-catolice au fost victimele mai multor abuzuri decât cele protestante, cărora li s-a permis să păstreze două – trei clopote. Preoții

---

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași; elena.chiaburu@gmail.com .

români s-au opus rechiziției înaintând numeroase petiții pentru păstrarea clopotelor între anii 1916–1918, dar fără rezultat.

Atașamentul spiritual al comunităților românești față de clopotele bisericilor s-a dovedit prin revolte și organizarea unor slujbe și procesiuni emoționante în momentul predării acestora.

Temeiul documentar îl reprezintă cercetarea documentelor de arhivă, a presei românești din anii 1916–1921, lucrări de istorie generală și a bisericii, ce vor fi indicate la locul potrivit.

KEYWORD: requisition; church bells; First World War; Transylvania; Austro-Hungarian Empire.

Deși indispensabile desfășurării serviciului religios, clopotele – cu tehnica de turnare și meșterii clopotari sunt încă puțin studiate de istoricii români. Cel mai amplu studiu consacrat clopotelor și meșterilor clopotari din Țările Române până la mijlocul secolului XIX îi aparține lui Constantin A. Stoide, a fost publicat în două părți în revista „Glasul Bisericii” din anul 1971¹, reeditat în anul 2015 și completat cu încă o parte rămasă în manuscris, de Ioan Caproșu². În ultimii ani au mai apărut scurte lucrări privitoare la istoria și tipologia clopotului³, la semnificația acestuia în viața Bisericii⁴ și la funcția socială avută în comunitățile din Transilvania⁵. Noi înșine am alcătuit câteva studii privitoare la clopotele și clopotarii din Țara Moldovei pînă la 1859, publicate în reviste românești de ambele părți ale Prutului⁶, unde poate fi găsită bibliografia actualizată asupra subiectului.

Dintr-un alt punct de vedere, datorită aliajelor din care sunt confecționate, clopotele au fost adeseori topite și transformate în tunuri în timpul războaielor, motiv pentru care puține biserici le mai au astăzi pe cele originale cu care au fost înzestrate de ctitori în secolele trecute.

Cea mai veche știre care o avem în acest sens datează din 1 ianuarie 1539. Ștefan Lăcustă, pus de turci ca domn după alungarea lui Petru Rareș (1538 sept.), ar fi ordonat luarea clopotelor de pe la toate mănăstirile din Moldova, pentru a face din ele tunuri și muniții⁷. Știrea ar putea fi doar parțial adevărată, din cauză că s-au păstrat până astăzi o parte din clopotele turnate anterior domniei sale. Posibil ca acest domn, crescut la Constantinopol și suspectat de contemporanii din Moldova ca turcit, să fi confiscat și dat la topit clopotele de la unele mănăstiri de țară, în care i se opusese rezistență armată.

Altă știre cunoscută de noi despre acest subiect este de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În urma păcii de la Iași, austriecii au trebuit să cedeze raiaua Hotinului către Imperiul Otoman. La începutul anului 1793, înainte de a se retrage, comandantul austriac al Hotinului, baronul *Dicke*, odată cu transportul proviziilor și așa-numita „avere mișcătoare a Statului”, a luat și multe obiecte de mare preț: odoare, veșminte și clopote jefuite de pe la biserici, pe care le-a trimis fie în Galiția, fie la Cernăuți (unde le-a dat șefului bisericii catolice din Bucovina, *Wenzel Keckert*, ca să le redistribuie unor biserici), fie la Gura Humorului⁸.

O masivă colectare a clopotelor pentru a se da o întrebuințare militară aliajelor din care erau turnate s-a petrecut în primul război mondial. În spațiul românesc, autoritățile austro-ungare (în Transilvania), și administrația germană de ocupație (în Muntenia, după ce guvernul României s-a retras la Iași), au rechiziționat sistematic clopotele bisericilor și mănăstirilor pentru a le topi și transforma în tunuri.

În cele ce urmează vom prezenta rechiziția clopotelor bisericilor românești din spațiul transilvan, pe baza cercetării documentelor de arhivă, a presei românești din anii 1916–1921, precum și a unor lucrări de istorie a bisericii care vor fi indicate la locul potrivit. Subiectul face parte dintr-o

¹ Stoide, 1971.

² Soide, Caproșu, 2015.

³ Ciocan, Bordei, Balint, 2004.

⁴ *Glasul Domnului*, 2008.

⁵ Holom, 2006; Bucur, 2014.

⁶ Chiaburu, 2015 (I și II); Idem, 2014.

⁷ Veress, 1929, p. 18.

⁸ Pocitan Bârlădean, 1933, p. 33.

preocupare mai amplă a noastră, o primă variantă, de mai mică întindere, fiind publicată în revista „Sangidava”⁹.

Așa cum se știe, rechiziția reprezintă o măsură excepțională prin care un organ al administrației de stat obligă cetățenii să cedeze temporar anumite bunuri contra unei plăți pentru nevoile armatei sau ale statului¹⁰. Termenul folosit în Transilvania epocii la care ne referim, era *recvirare*, în vreme ce în Muntenia se vorbea de *confiscare*. Rechiziția a fost organizată prin Ministerul de Război, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, împreună cu autoritățile ecleziastice, care difuzau ordinele în teritoriu.

Încă din al doilea an de război, Imperiul Austro-Ungar a resimțit lipsa de materii prime necesare fabricării armamentului și muniției. Din acest motiv, statul a dispus mai întâi ridicarea obiectelor de cupru, bronz, alamă și plumb de la populație: „sunt de importanță mai ales obiecte găsite din aramă galbenă și roșie, din cositor, din plumb ori din amalgamele acestora, ori din frânturi ori cât de mărunte ale metalelor acestora, patroane folosite”¹¹. Încă de la început, bisericile au fost obligate să participe la colectarea metalelor pentru armată. „S-a umblat din casă în casă și s-au confiscat căldările de alamă, clopotele vitelor, piulițele de pisat zahăr sau nuci, sfeșnice, clanțe de uși – tot ce era bun pentru scopul urmărit”¹².

Materiile prime adunate dovedindu-se insuficiente față de nevoile economiei de război, s-a cerut și inventarierea generală a clopotelor. Operațiunea a fost impusă parohiilor transilvănene în luna august 1915, prin Ordinul nr. 7903 / 1915 al Ministrului de Culte și Instrucțiune Publică, ce menționa obligația unor «conspecte» ale tuturor clopotelor bisericilor. «Conspectarea» sau inventarierea clopotelor trebuia finalizată până la 10 septembrie 1915, nerespectarea termenului fiind pedepsită prin amendarea comunităților cu până la 100 de coroane¹³.

Se pare însă că acțiunea de inventariere a clopotelor în zonele transilvănene mai apropiate de Ungaria a început înainte de emiterea Ordinului menționat, deoarece în *Protocolul exhibitor* pe anul 1915 al Episcopiei greco-catolice de Cluj-Gherla se menționează «conspectul clopotelor» trimis de protopopul Alpretului în 28 iunie 1915 și de cel al Notigului, Gavril Cherebeț, la 30 iunie 1915¹⁴. Din părțile nordice și nord-vestice ale Transilvaniei sunt cunoscute referințele despre inventarierea clopotelor la 1 august 1915 în localitățile Maier și Nepos; la Ilva Mare, Notig și Hideaga – 2 septembrie, Borșa – 8 septembrie, Ip – 12 septembrie 1915.

Inventarul trebuia să conțină următoarele rubrici: „1. Numele comunei politice; 2. Numărul locuitorilor; 3. Numărul sufletelor comunei bisericești; 4. Numărul bisericilor sau al capelelor; 5. Numărul clopotelor din acestea, și la clopotele mai vechi timpul când au fost acele turnate; 6. Greutatea aproximativă a clopotelor în Kg; 7. Gradul de amalgamizațiune a metalelor din cari s-a turnat clopotul, întrucât adică gradul acela ar fi cunoscut; 8. Dacă vreo biserică are mai multe clopote, să se noteze care clopot dorește mai cu deadinsul <...> ca să rămână bisericii?; 9. Valoarea artistică dacă cumva ar avea, a singuraticilor clopote, precum și împrejurările care dovedesc această valoare și alte notițe”¹⁵. Inventarul făcut pe teritoriul vicariatului greco-catolic al Hațegului, de pildă, menționa 48 de clopote în cele 26 de parohii și filii, cu greutatea cuprinse între 12 și 450 kg¹⁶.

După încheierea inventarierii a fost emisă o *Circulară* prin care se explica modul efectiv de desfășurare a rechiziției și se îndemna populația să colaboreze cu armata la predarea clopotelor bisericilor lor. Operațiunea era corespunzătoare, cumva, inventarului, în sensul că la predarea clopotelor trebuia

⁹ „Sangidava”, 2016, p. 103–109

¹⁰ *Micul dicționar academic*, 2003, p. 182, sub voce.

¹¹ Holom, 2006, p. 80.

¹² Păltineanu, 2003, p. 57 (informație furnizată de cercetătorul Alexandru Bucur din Sibiu, căruia îi mulțumim și aici pentru amabilitate).

¹³ Holom, 2006, p. 81.

¹⁴ *Ibidem*, p. 81–82.

¹⁵ *Ibidem*, p. 82–83.

¹⁶ *Ibidem*, p. 81–82.

întocmit un *Protocol* conținând următoarele date: «Numele localității în care se afla biserica respectivă și numirea mai de aproape a acelei biserici»; b) Numărul clopotelor predate; c) Greutatea clopotelor predate; d) Prețul de despăgubire stabilit cu 4 cor(oane) per chilogram; e) Numirea acelei Comandă militare care solvește oficiului parohial prețul clopotelor»¹⁷, pentru a se ști cine urma să achite prețul clopotului confiscat. Demontarea, «pondarea» (cântărirea) și predarea clopotelor trebuiau făcute de Comandamentul militar, cu ofițeri, ingineri sau alți funcționari locali, asistați în mod obligatoriu de preot sau o persoană desemnată de dânsul. Pe teritoriul Arhidiecezei greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș și a Arhidiecezei Ortodoxe Române a Transilvaniei, anunțul a fost făcut în luna martie 1916¹⁸. În 2 / 15 aprilie 1916, și în „Foaia Poporului” din Sibiu se anunța pe prima pagină rechiziționarea clopotelor de la biserici „pentru ca topite să se transforme în proiectile de tun”¹⁹.

„Recvirarea clopotelor pentru scopurile armatei”, adică efectuarea rechiziției propriu-zise s-a dispus prin *Ordinul Ministerului de Război nr. 8506/1916* și trebuia să înceapă la 28 iulie 1916²⁰.

Autoritățile eclesiastice transilvănene au trebuit să colaboreze la punerea în aplicare a colectării clopotelor și au emis, la rândul lor, câteva proceduri de lucru. Nu cunoaștem, în acest stadiu al cercetătorii, care au fost regulile stabilite de Bisericile Catolică și Protestante, dar știm ce s-a stabilit de Biserica Ortodoxă. Astfel, *Circularul 8086 / 1916* adresat Oficiilor protopresbiteriale și parohiale din Arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei în urma ședinței Consistoriului arhidiecezan din 30 iulie 1916, recomanda păstrarea clopotelor vechi și a celor cu valoare artistică: «dacă dintre cele preluate se vor afla și obiecte de artă ori valoare artistică pentru vechimea și compoziția lor, acele se vor examina de factorii competenți și experți; și aflându-se că de fapt merită să fie păstrate și conservate, se vor restitui comunelor bisericesti»²¹. Oficialitățile bisericesti trebuiau să atragă atenția celor militare despre existența unor clopote valoroase din punct de vedere artistic sau istoric, dar nu puteau împiedica predarea celorlalte.

În principiu, în bisericile ortodoxe din Transilvania erau exceptate clopotele mai vechi de anul 1700 (cunoaștem cazul bisericii din Cetatea Slimnic, jud. Sibiu, de unde au fost luate două clopote, fiind lăsat doar cel vechi, supranumit «Clopotul pălmașilor»)²², precum și cele valoroase din punct de vedere artistic, dar nici o parohie nu putea păstra mai mult de un singur clopot: pe cel mai mic²³.

Se pare că în unele locuri, operațiunea de luare a clopotelor a început mai devreme. Prezentăm în *Anexă Protocolul* încheiat la luarea clopotelor bisericii greco-catolice din Bistrița, la 5 iulie 1916. Potrivit documentului, au fost rechiziționate două clopote în greutate totală de 111 kg, în prezența preotului Dioniziu Popovici, care a notat că: „scoborârea din turnul bisericii gr(eco) – cat(olice) din Bistrița a clopotelor preluate s-a năfăptuit în cea mai bună ordine, fără de a se ivi lipsa vreunei reparațiuni. Clopotele, până la transportare, s-au așezat în altarul bisericei. Cu privire la cântărire, eram de acord să se îndeplinească prin d(omnu)l comandant al comisiunii expres pentru preluare”²⁴.

În vara anului 1916, în zona Sibiului, au fost rechiziționate clopotele bisericilor din satele Boița, Poiana, Jina, Rod, Tilișca (două din trei), Slimnic și Poplaca. Știm că cele de la Tilișca au fost duse la topitoria «Rieger» din Sibiu²⁵.

¹⁷ *Ibidem*, p. 83.

¹⁸ *Recvirarea clopotelor pentru armată*, în „Biserica și școala”, 1916 (anul XL, 3 / 16 iulie), p. 198. Holom, *op. cit.*, p. 84 dă greșit luna: iunie în loc de iulie.

¹⁹ „Foaia Poporului”, 1916, (nr. 38, 2 / 15 aprilie).

²⁰ „Foaia Poporului”, 1916, (nr. 46, 26 iunie – 9 iulie); Holom, 2006, p. 83.

²¹ Holom, 2006, p. 85.

²² Popa, 2001, p. 57; (informație furnizată de cercetătorul Alexandru Bucur din Sibiu, căruia îi mulțumim și aici pentru amabilitate).

²³ „Foaia Poporului”, 1916, (nr. 46, 26 iunie – 9 iulie); Holom, 2006, p. 83.

²⁴ *Protocol de rechiziție a clopotelor din Bistrița* (document transmis de dl. Arcadie Bodale, ca aflându-se la Serviciul Județean al Arhivelor Bistrița, dar fără a furniza și cota sub care se păstrează; îi mulțumim și aici pentru amabilitate).

²⁵ Străuțiu, 2000, p. 262; Tăvală, p. 191; Popa, 2001, p. 57 (informații furnizate de cercetătorul Alexandru Bucur din Sibiu, căruia îi mulțumim și aici pentru amabilitate).

Măsura s-a aplicat tuturor cultelor religioase. De pildă, în orașul Sibiu, în 22 august 1916 au fost confiscate două clopote de la Biserica Evanghelică și trei de la Biserica Romano-catolică din Piața Mare²⁶.

Încă de la început, în multe locuri preoții s-au opus rechiziției, de regulă prin scrierea de petiții pentru salvarea clopotelor. Astfel, preotul districtului Sarvadului (Sălaj) solicita „scutirea de la recvirare a unui clopot vechiu”; Mihail Demeter preot în Cămărzana (Satu Mare) „cere să fie scutit un clopot de recvirare”; Simion Petricea protopopul Vadului (Cluj) „propune clopote pentru scutire”. Clopotul bisericii din filia Bârlea (Cluj) „nu are nimic de remarcat, ci din punct de vedere al religiozității ar fi foarte folositor să se lase și pe viitor în folosul bisericii”²⁷. Și pe teritoriul Episcopiei greco-catolice de Cluj-Gherla s-au făcut multe cereri pentru păstrarea clopotelor în 1916. Preotul Pamfil Grapini din Rodna Nouă „cere intervenție la Ministerul de Interne să se lase clopotul cel m(ai) mare”; Alexandru Gheție, vicarul Silvaniei, susține „rugarea comunității bis(ericii) din Sig ca să nu se recvireze clopotele pe seama armatei”, la fel ca și preoții din Aros și Zădăreni. În toate cazurile răspunsul a fost negativ: „nu se pot face pașii ceruți”²⁸.

Plângerile erau atât de numeroase încât episcopii Aradului și al Caransebeșului au fost avertizați de Ministrul de Culte unguer să-și potolească preoții din teritoriu și ca să se abțină de la reclamații, deoarece nu pot avea nici un rezultat, clopotele fiind foarte importante în economia industriei de război și să le recomanda ca în lipsa lor să folosească toaca²⁹.

În primăvara anului 1917 a avut loc o nouă inventariere, de data aceasta a clopotelor rămase: „domnul Ministru de Culte și Instrucțiune Publică, cu înaltul Ordin de la 23 aprilie a(nul) c(urent) nr. 5277 Prez(ent), a dispus o nouă conscriere a clopotelor cari au rămas nerecvirate și se află în turnul bisericilor”. Se cerea inventarierea separată a clopotelor vărsate înainte de anul 1700, astfel încât „clopotele vechi, dinainte de 1700 să se conserve și mai pe departe pe seama bisericilor, iar din cele de la 1700 încoace să se conserve numai acelea cari au o valoare artistică, poartă inscripții remarcabile din punct de vedere istoric sau au o ornamentală specială, care merită să fie păstrate pe seama posterității”³⁰. Cunoaștem un asemenea inventar al clopotelor dinainte de anul 1700 pentru parohia Lăpușul românesc, dar este în limba maghiară și nu l-am putut citi. Avem însă și câteva inventare alcătuite în limba română pentru clopotele de după 1700. De exemplu, administratorul Protopopiei Vad-Maramureș cerea păstrarea clopotelor din satele Săcel, Săliștea Inferioară, Săliștea Superioară, Dragomirești și Cuhea din cauză că numărul credincioșilor era mare și parohia foarte răsfirată. În Ieud, la biserica din șes clopotul trebuia „să se lase, fiind răsletită parohia”, dar la biserica din Deal clopotul se putea lua. La Bociocel, din cele trei clopote „se pot lua 2, unul să rămână”. Din cuprinsul Episcopiei Greco-Catolice de Cluj-Gherla, în mai 1917 au fost expediate 20 de rapoarte privitoare la clopotele mai vechi de anul 1700 existente în Baia Sprie și Lăpușul de Sus, din protopopiatul Țării Oașului, Alpretului, Palcaiului și de la mănăstirea Nicula³¹.

În anul 1917, din Protopopiatul Ortodox Dej au fost ridicate 36 de clopote, cu o greutate de 1850 kg, prețuite la 7400 de coroane. Iată lista satelor, a clopotelor rechiziționate și a banilor ce ar fi trebuit primiți drept despăgubire: Baba = un clopot de 10 kg / de plătit 40 coroane; Cheuchiș = un clopot de 18 kg / de plătit 72 coroane; Chiuești = trei clopote având în total 88 de kg / de plătit 352 coroane; Ciceu-Corabie = un clopot de 27 kg / de plătit 108 coroane; Ciceu-Giurgești = două clopote având în total 85 de kg / de plătit 340 coroane; Ciceu-Hășmaș = un clopot de 30 kg / de plătit 120 coroane; Ciceu-Poieni = un clopot de 11 kg / de plătit 44 coroane; Ciubanca cu filia Ciubăncuța = un clopot de

²⁶ Sigerius, 1997, p. 83; (informație furnizată de cercetătorul Alexandru Bucur din Sibiu, căruia îi mulțumim și aici pentru amabilitate).

²⁷ Holom, 2006, p. 87.

²⁸ *Ibidem*, p. 85.

²⁹ *Comunicat oficios*, în „Biserica și școala”, 1917 (anul XLI, nr. 45, 18 noiembrie), p. 364; *Notă oficială*, în „Foaia diecezană”, 1917 (anul XXXIII, nr. 6 din 4 / 17 februarie), p. 3.

³⁰ Holom, 2006, p. 85.

³¹ *Ibidem*, p. 85–86.

29 kg / de plătit 116 coroane; Coruieni = două clopote, având în total 121 de kg / de plătit 484 coroane; Curtuiuş = un clopot de 21 kg / de plătit 84 coroane; Dej = trei clopote având în total 975 kg / de plătit 3900 coroane; Diviciorii Mari = nu s-a rechiziţionat; Diug = se menţionează un clopot de 16 kg ce ar fi trebuit restituit (?); Dobricel = un clopot de 15 kg / de plătit 60 coroane; Esc (?) = două clopote având în total 21 kg / de plătit 84 coroane; Gâlgău = un clopot de 47 kg / de plătit 188 coroane; Gârbou = două clopote având în total 18 kg / de plătit 72 coroane; Gherla = nu s-a rechiziţionat; Goştila = un clopot de 8 kg / de plătit 32 coroane; Măgoaja = un clopot de 40 kg / de plătit 160 coroane; Muncel cu filia Fălcuşa = un clopot de 25 kg / de plătit 100 coroane; Negrileşti = un clopot de 29 kg / de plătit 116 coroane; Olpret = patru clopote având în total 106 kg / de plătit 424 coroane; Osoiu = un clopot de 11 kg / de plătit 44 coroane; Poiana Blenchi = un clopot de 17 kg / de plătit 68 coroane; Săcătura = nu s-a rechiziţionat; Săcel = nu s-a rechiziţionat; Selişca cu filia Căţcău = un clopot de 40 kg / de plătit 160 coroane, plus încă două având împreună 58 kg, pentru care ar fi trebuit plătite 232 coroane. Sumele ar fi trebuit depuse într-un depozit bancar special creat pentru procurarea de clopote noi după război. Din Episcopia Greco-Catolică de Cluj – Gherla, în luna martie 1917 au fost rechiziţionate clopotele bisericilor din Cluj-Mănăştur, Sighiol (două), Apşa de Jos, Băbeni, Mesteacăn, Lemniu, Topliţa, Petrova, Leordina, Vişeu de Jos, Vişeu de Sus şi Moisei³².

La cea de a doua recvirare din anul 1917 s-a luat chiar şi unicul clopot existent la o biserică, dacă nu era mai vechi de anul 1700 ori mai greu de 20 de kg³³, așa cum dovedește un *Ordin circular* din arhiva Protopopiatului Ortodox Român Dej din 29 iulie 1917: „acolo unde sunt mai multe clopote se vor preda toate afară de cel mai mic, iar unde este numai unul, acela rămâne în folosința bisericii *dacă este sub 20 kilograme; altcum și acel unic, mai mare fiind, nu este scutit, dacă comisiunea experților militari îl va declara de recvirat* <subl. ns.> și eventual va da unul mic în schimb”³⁴.

În ciuda acestor precizări, încercările de salvare a clopotelor au continuat. Preotul Sarvadului solicita „scutirea de la recvirare a unui clopot vechiu”; Mihail Demeter preot în Cămărăzana „cere să fie scutit un clopot de recvirare”; Simion Petricea protopopul Vadului „propune clopote pentru scutire”. Clopotul bisericii din filia Bârlea „nu are nimic de remarcat, ci din punct de vedere al religiozității ar fi foarte folositor să se lase și pe viitor în folosul bisericii”. Parohul greco-catolic din Costeni scria că la biserică „nu e clopot turnat înainte de anul 1700, nici cu ceva însemnătate artistică, fără numai unu e, în mărime de 61 kg, turnat la anul 1903 în Timișoara”. Preotul Corneliu Bude relatează că «în parohia Boereni clopot de origine înainte de anul 1700 nu se află, precum neci de origine mai târzie de anul 1700, prevăzute cu inscripție sau ornamente artistice din punct de vedere istoric însemnate”, iar Oficiul protopopesesc al tractului Lujerdului menționa că în satul Pâgliša, „al doilea clopot – cel mic, e inscripția în l(imba) latină «anno 1794», după chizuiala cântărește 40 ch(inta)l(e) – *dacă și acesta se va requira, D(umne)zeu ajute*”³⁵ <subl. ns.>.

Presa vremii relatează că rechiziția s-a făcut de cele mai multe ori abuziv, fără documente de preluare și fără despăgubiri. Din acest motiv, multe localități din zona Sibiului s-au adresat comandamentului militar din Sibiu în anul 1917 cerând achitarea cât mai rapidă a sumelor datorate în urma rechiziției clopotelor. Însă un *Circular* emis de Arhidieceza Ortodoxă a Transilvaniei atenționa „comunele bisericesti să fie cu răbdare, căci tocmai acum sunt ocupate forurile militare respective cu tranșarea acestei afaceri”. La rândul său, Protopopul Dejului menționa că 13 mai 1917 că de fapt „comunele nu din cauza prețului sunt neliniștite, ci din cauză că organele armatei, din motive neștiute n-au dat nici un document despre ducerea clopotelor”. I se răspundea că „banii fiecărei parohii sunt aici și se administră ca depozit fructifer cu 3% – până la extrădare, eventual pînă la procurarea altor clopote”³⁶.

³² Holom, 2006, p. 86 și 89–90.

³³ „Unirea”, 1917 (anul XXVII, joi, 10 Mai), nr. 24, p. 4.

³⁴ Holom, 2006, p. 87–88.

³⁵ Holom, 2006, p. 86–87.

³⁶ *Ibidem*, p. 88–89.

Confiscarea clopotelor a generat permanent în toată Transilvania nemulțumiri, motiv pentru care toți episcopii îndemneau populația din zona lor de jurisdicție la supunere și colaborare cu autoritățile militare. De la Ioan I. Papp episcopul Aradului s-a păstrat un *Comunicat oficios* cu nr. 4299, alcătuit în ședința plenară a Consistoriului Greco – Ortodox Român ținută în 30 octombrie (12 noiembrie) 1917, prin care avertiza că „Exelența Sa Domnul Ministru de Culte și Instrucțiune Publică ne avizează că recvirarea tuturor clopotelor de la biserici este un interes atât de mare a armatei, încât Ministeriul comun de Răsboiu nu poate admite absolut nici o concesiune în privința aceasta și că prin urmare orice reclamare pentru a mântui vr-un clopot pe sama vreunei biserici ar fi absolut fără rezultat. Se avizează deci comunele bisericesti ca pe viitor să se rețină de la reclamări privitoare la scutirea clopotelor, deoarece acelea nu pot avea nici un rezultat”³⁷.

Măsura recvirării clopotelor s-a aplicat tuturor cultelor religioase, dar se pare că bisericile comunităților românești, ortodoxe și greco-catolice, au fost supuse mai multor abuzuri decât ale celor protestante, cărora li s-a permis să păstreze două–trei clopote³⁸. Episcopul Ioan al Aradului spunea în 24 octombrie / 6 noiembrie 1921, cu prilejul sfințirii clopotelor ce le-au înlocuit pe cele rechiziționate în război, că „nu numai cei de acum, ci și cei ce vor urma după noi <...> trebuie să aibă în vedere lacrimile și suspinele ce ni-a cauzat armata austro-ungară nu numai prin nedreptatea strigătoare la ceriu de a ne lipsi fără cruțare turnurile bisericilor noastre <...> de podoabele lor naturali, ci și prin *procedura parțială a organelor ei*, procedură dovedită prin faptul de notorietate publică, că pe când în turnurile bisericilor altor confesiuni din localitate a lăsat clopote mai multe și încă din celea de greutate mai mare, de la catedrala noastră a recvirat patru clopote în greutate de 4411 kg și ne-a lăsat numai unul <subl. ns.> în greutate de 300 kg, adică cel dăruit în 1764 de episcopul locului Sinezie Jivanovici, și și acesta numai sub cuvânt de însemnătate istorică, pe când sub acest titlu putea să lase neatins și cele recvirate, având fiecare dintre ele tot asemenea inscripție de însemnătate și valoare istorică”³⁹.

La Catedrala Mitropolitană (ortodoxă) din Sibiu s-a luat, în afară de două clopote, și învelișul de aramă al celor două turnuri⁴⁰, iar de la biserica greco-catolică din satul Slimnic din ținutul Sibiului au fost luate toate.

Un caz mai aparte de opoziție este documentat în satul Slimnic din ținutul Sibiului, în care funcționau atât o biserică greco-catolică, cât și una ortodoxă. Dacă de la cea greco-catolică au putut fi luate toate clopotele, în schimb „dar de la Biserica ortodoxă, «Clopotul frăției», dăruit în 1787 a fost apărat <...> de femeile românilor ortodocși”⁴¹ (subl. ns.).

Operațiunea se mai făcea încă la începutul anului 1918 și a fost nevoie și de intervenția liniștitoare a viitorului mitropolit primat al României, Miron Cristea, pe atunci episcopul Caransebeșului. O *Notă oficială* cu Nr. 533 din 29 ianuarie 1918, informa: „cu actul de sub Nr. 10748 / III 1918, ne-a poftit Ministeriul de Culte și Instrucțiune Publică să atragem din nou atențiunea organelor noastre parohiale la ordinațiunea Ministeriului de război, în sensul căreia bisericilor deocamdată li se lasă clopotul cel mai mic. Drept aceea, comunele bisericesti să nu mai înainteze rugări la Ministeriul de Război în privința clopotelor și aceasta cu atât mai ales să nu o facă, căci Ministeriul de Război a dispus din nou și pe calea telegrafică, că comandele militare fără îndrumare specială să se abțină de la recvirarea clopotului celui mai mic al bisericilor”⁴².

Pentru români, recvirarea clopotelor a constituit o adevărată dramă. Atașamentul spiritual față de clopotele bisericilor noastre s-a dovedit prin slujbe oficiate în sobor de preoți, procesiuni emoționante și

³⁷ *Comunicat oficios*, în „Biserica și școala”, anul XLI (1917), nr. 45, 18 noiembrie 1917, p. 364.

³⁸ „Biserica și școala”, 1921 (anul XLV, 24 octombrie / 6 noiembrie), nr. 43, p. 1; Vesa, 2006, p. 424, nota 191.

³⁹ „Biserica și școala”, 1921 (anul XLV, 24 octombrie / 6 noiembrie), nr. 43, p. 1.

⁴⁰ Străuțiu, 2000, p. 262.

⁴¹ Popa, 2001, p. 57.

⁴² „Foaia diecezană”, 1917 (anul XXXIII, 4 / 17 februarie), nr. 6, p. 3.

lacrimi în ziua predării. Clopotele erau împodobite cu flori și ramuri de copac, li se făcea o ultimă slujbă după tipicul celei de înmormîntare, se țineau cuvântări de adio, se compuneau poezii de jale și erau conduse de oamenii din parohie până la ieșirea din localitate sau până la gară, dacă era cazul transportului pe calea ferată.

Iată câteva mărturii impresionante din presa epocii. În Săliște (jud. Sibiu), s-au luat clopotele vineri în 12/25 august 1916. De la trei biserici ortodoxe românești s-au luat cinci din cele opt clopote existente. „Soldați încredințați cu demontarea sosiseră încă de joi seara în comună. Atât joi seara, cât și vineri des de dimineață au mai sunat odată toate clopotele într-un glas atât de armonios și mișcător, încât nu va fi rămas ochiu care să nu lăcrămeze în clipa când a simțit că se desparte de aceste clopote, ca de niște vechi buni prietini. De la toate bisericile, clopotele au fost aduse în curtea școlii. Cele mai vechi fiind vărsate din material foarte trainic, deși au fost aruncate din turnurile înalte jos pe piatră, nu s-au spart, ci au rămas întregi, iar unul mai mare, neîncăpând pe fereastra turnului, a fost spart în turn. Când întreg materialul celor 5 clopote era așezat pe un car, înainte de a ieși din cimitir, băiatul protopresbiterului nostru, Semproniu T. I. Lupaș, elev în clasa a III-a elementar a declamat versuri ocazionale compuse de însuși părintele său”⁴³.

Predarea celor trei clopote din patru câte erau, de la biserica ortodoxă română din Sân-Nicolaul Mare (jud. Timiș) la 28 noiembrie (stil vechi) 1916 s-a petrecut astfel: „coborâte din turn cele trei clopote, ele fură încununate și împodobite cu cununi de flori și ramuri verzi de brad – semnele iubirei și ale speranței – de cătră Româncele noastre miloase, cari atât de greu se puteau despărți de vestitoarele noastre de serbătoare, de bucurie și de întristare <...>. Actul pios al încununării și împodobirii clopotelor coborâte a fost însoțit în semn de despărțire de dangățul plângător și jalnic al clopotului mare rămas acum părăsit în turn ca să îndeplinească de aici încolo singur și rolul tovarășilor săi de până aici. Parcă și el grăia în limba lui de aramă cătră tovarășii săi plecați: «Rămas bun, rămas bun!»”⁴⁴. După câteva săptămâni, au fost rechiziționate și clopotele bisericii din Sân-Nicolaul Mic. Preotul Sava Traian Seculin nota pe filele unei *Evanghelii* tipărită la București în 1895: „Ziua de 29 dec. 1916 (zi de marți), a fost o zi de jale pentru locuitorii acestei comune bisericesti, deoarece atunci ni s-au recvirat 2 clopote de la Sf(ânta) biserică. Clopotele aduse până la gara din loc(alitate) cu trăsura, au fost petrecute de toți credincioșii, care mergeau cu capetele plecate și ochii scăldați în lacrimi”⁴⁵.

Clopotele din Dieci (jud. Arad) au fost rechiziționate în vara anului 1917. „Se înserase de-a binele când ne sosise și nouă vestea că mâine dimineață vin să recvireze și iubitele noastre clopote. Îndată am făcut dispoziție să se tragă clopotele în semn de adio, glăsuind fiecare separat și în urmă toate împreună. Vestea recvirării a trecut ca fulgerul și, îndată s-au adunat mulțime de bărbați, femei și copii – cari înțelegând toate, s-au depărtat oftând. <...A doua zi, după slujbă> cuvântarea de adio rostită de părintele nostru G. Lupșa a stors lacrimi din ochii prezenților, și femeile au plâns în hohot. Clopotele noastre au fost așezate în staluri (jug) de fier sistem Hönig, Arad, și toate patru au fost în acord g. dur. Demontarea s-a terminat la 2 ore p. m. Clopotul rămas singur în turn glăsuiește cu jale, poporul își descopere capetele când din biserică preotul, îmbrăcat în ornate și încunjurat de dieci, se apropie de masa așezată înaintea clopotelor. La priveliștea aceasta nimeni nu și-a putut stăpâni plânsul. În jurul mesei erau postați membrii corului societății noastre «Școala Tinerimei». <...> Sub decursul stropirei sf. clopote cu aghiasmă, corul intonează «Mântuiește, Doamne, poporul Tău ... »; pe urmă s-a cântat *Hora clopotelor* (pe melodia de la *Hora mortului*): «Aseară era-noptat / Când veste am căpătat: / Faceți Sfânta Liturghie, / După clopote o să vie. / Așa cântau de frumos / Că și cel mai păcătos, Auzindu-le pe ele / Plângea el cu dor și jele. / Cel mai mare să jelcuia / Cătră popor așa zicea: / Patru clopote eram, / Foarte bine ne aflam. / Când începeam a cânta / Tot poporul se aduna, / Lui Dumnezeu se ruga, / Pentru toate-i mulțamea. / Dacă cineva

⁴³ „Biserica și școala”, 1916 (anul XL, 25 septembrie / 8 octombrie), nr. 39, p. 1.

⁴⁴ *Ibidem* (18 / 31 decembrie), nr. 51, p. 372–373.

⁴⁵ Vesa, 2006, p. 424.

muria, / Cine, Doamne-l glăsuia? / Cine le făcea de știre / C-a murit *în bătălie*: / Un tată îndepărtat / De pruncii lui neuitat; / Ori un frate mult dorit / Și cu jele despărțit? / În Dumineci și Sărbători / Cine v-a fost chemători, / Biserica s-o cercetați / Și nici când să n-o lăsați? / Când erați voi osteniți / Și de lucru oboșiți, / Cine vă făcea științare / Și trăgea de alinare? / Dacă-n sat foc se isca / Cine pe voi vă scula? / Focul mergeați și-l stingeați / Lui Dumnezeu mulțumeați. / Când nor greu se ridica / Și furtună se ivea, / Clopotele glăsuia / Și norul se-nprăștia. / Când noi toate glăsuiam, / Din zece sate ne-auziam, / Și eram noi lăudate / De creștini din alte sate. / Mai cântați-ne odată / Toate patru laolaltă, / Că acuși ne despărțim / Și nu vă mai auzim». Clopotul glăsuiește din nou; convoiul pleacă, înainte un banderiu de călăreți, apoi trăsurile cu clopotele, pe cari vreo câteva fete bune le încununară cu verdeață, apoi noi și publicul prezent, cari petrec clopotele până în marginea comunei, iar călăreții până în hotarul comunei vecine. Am făcut raportul acesta iubiților cetitori nu spre lauda noastră ci pentru ca să se știe cu ce sfințenie și dragoste e poporul nostru credincios cătră sf. clopote⁴⁶, relatează G. Precupaș, învățătorul satului Dieci.

În încheiere dăm *in extenso* cuvântul de adio rostit la recvirarea clopotelor din satul Odvoș (jud. Arad), elocvent și emoționant până astăzi prin profunzimea ideilor exprimate în acele momente dramatice pentru poporul român din Transilvania: „ne-au murit pruncii acasă și în războaie ne-au murit soții și părinții, frații și surorile și Voi, Sfinte clopote, cel dintâi V-ați alăturat la plânsul și durerea noastră, iar noi am aflat în Voi mângâiere. S-au războit cu noi puterile naturii: vânturi, furtuni, foc, grindină, trăsnete, și glasul Vostru a fost acela care a împrăștiat norii grei de pe sufletele noastre. Și tot așa ca buni și adevărați vestitori ai vieții sărmanului nostru popor românesc, ați luat parte și la bucuriile și sărbătorile noastre: cui nu-i trece prin urechi și prin inimă dangățul clopotelor din amurgul învierii? 96 de ani neîncetat glasurile Voastre au lăudat pe Dumnezeu, făcând din noi cucernici creștini. Când neamul nostru și Biserica și-a așteptat Arhiepiscopul, l-a așteptat cu inimă curată și cu glas de clopote. Dacă s-a întâmplat să întâmpinăm căpetenii în comună, ele au fost așteptate cu veselie și glas de clopote, căci neamul nostru nu cunoaște osane mai pompoase și mai sărbătorești decât glasurile Voastre, dragi și sfinte clopote; glasul Vostru e glasul Bisericii noastre creștine, iar neamul nostru e de la fire și mai presus de toate, neam creștinesc.

Ce legătură sufletească s-a legat de veacuri între neamul nostru și clopotele sale, o vedem și din faptul că azi, de teama că la recvirare vi se vor arunca clopotele pe fereastră, cum auziserăți că se face, v-ați lăsat lucrul și ați grăbit să mă rugați: «Domnule Părinte! Vorbește D(umnea)ta cu soldații, ca clopotele noastre să nu le arunce jos, că dacă lor li-e greu să le aducă jos, apoi nouă nu ni-e greu să le aducem pe umeri, căci am muri dacă am vedea că le sparg înaintea ochilor noștri!». Dragi și sfinte clopote! după 96 de ani, când mai mult avem lipsă de mângâiere, la pierderea celor mai tineri, celor mai dragi și celor mai de valoare fii ai noștri, iată că și pe voi cade datorința cea mare: jertfa. Voi, cari ieri – alaltăieri vorbeați cu noi și ne mângâiați, zaceți astăzi înaintea noastră fără glas, mute, cu cunună de moarte pe frunțile voastre. Nu mă pot stăpâni să nu zic: «Veniți să dăm mortului sărutarea cea mai de pe urmă»!

De câte ori a fost țara în pericol, a fost și neamul nostru gata la orice jertfă pentru apărarea ei. Dacă ni s-a cerut ca din corpul nostru să jertfim, de acolo ne-am rupt fiii; când ni s-a cerut ca și din sufletul nostru să jertfim, de acolo ne rupem aceste sfinte clopote și le dăm. Dar avem credință că aceste sfinte clopote se vor întoarce, și nu singure, ci dimpreună cu viteji noștri. Și atunci la ziua aceea mare a păcii, din ochii seci ai bătrânilor și mamelor văduvite de soți și copii, vor isvorî iarăși lacrimi, nu de durere, ci de veselie că ne-am revăzut din nou. Și ca credința noastră să nu dea greș, și ca să arătăm oamenilor și lui Dumnezeu că legătura sufletească între noi și sfintele noastre clopote nu lăsăm să scadă nici un minut, și ca să fim siguri că vom revedea sfintele noastre clopote, dau modesta sumă de 50 coroane ca bază la *Fondul clopotelor*, cari voiesc să se întemeieze încă de azi. Voi propune ca în fiecare Duminică și serbătoare să se poarte în biserică «Tasul pentru fondul clopotelor». Toate donațiile să se adune, iar când va veni ziua păcii noi să fim gata, ca fecioarele cele înțelepte din Evanghelie, să avem untdelemn în candelile

⁴⁶ „Biserica și școala”, 1917 (anul XLI, 8 iulie / 25 iunie), nr. 26, p. 209.

noastre și să avem mijloacele necesare pentru readucerea clopotelor noastre. Rămas bun și să ne vedem iarăș, dragi și sfinte clopote!”⁴⁷.

Din cele înfățișate, reiese că rechiziția clopotelor a reprezentat o contribuție împovărătoare a românilor la economia primului război mondial. Toate bisericile transilvănene, indiferent de rit au fost nevoite să dea cel puțin un clopot pentru a fi prefăcut în muniție. Operațiunea a constituit o adevărată dramă pentru români. De multe ori preoții s-au opus cedării prețioaselor obiecte de cult, încercând să le salveze, dar fără rezultat. Recvirarea a fost organizată prin Ministerul de Război, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și autoritățile ecleziastice, care au difuzat ordinele în teritoriu către biserici. S-a început cu o inventariere generală, din luna august 1915 până la 10 septembrie 1915 și au urmat două etape de rechiziții, în anii 1916 și 1917, în care au fost ridicate sute de clopote, de multe ori fără documentele justificative necesare. Mărturiile păstrate de presa vremii dovedesc că ziua luării clopotelor de la bisericile românești a fost pe alocuri poate mai tristă decât cea a mobilizării pentru război.

BIBLIOGRAFIE

- „Biserica și școala”, 1916, 1917, 1921 – „Biserica și școala, Foaia bisericească, scolastică, literaria și economică”, Arad, anii 1916, 1917, 1921.
- Bucur, 2014 – Al. Bucur, *Clopotul. Obiect de cult, artă și avertizare*, în vol. *Istorie și tradiție în spațiul românesc: culegere de studii*, ed. Sultana Avram, Sibiu, Editura Techno Media, 2014, p. 171–201.
- Chiaburu, 2015 (I) – El. Chiaburu, *Despre clopotele și clopotarii din Țara Moldovei (până la 1859)*, în „Tyragetia”, serie nouă, vol. IX [XXIV], nr. 2, Chișinău, 2015, p. 29–51;
- Chiaburu, 2015 (II) – *Clopotele Iașilor până la 1859*, în „Dacia Literară”, Nr. 2 (137), Vara, 2015, p. 136–143;
- Chiaburu, 2014 – El. Chiaburu, *Despre clopotele și clopotarii din zona Bacăului – până la 1859*, în „Carpica”, vol. XLIII, 2014, p. 21–50.
- Chiaburu, 2016 – El. Chiaburu, *Recvirarea clopotelor transilvane în Primul Război Mondial*, în „Sangidava”, nr. 4 (X), Serie nouă, Editura Nico, 2016, p. 103–109.
- Ciocan, Bordei, Balint, 2004 – A. Ciocan, M. Bordei, S. Balint, *Clopote, istorie și tipologie*, Galați, Editura Academica, 2004.
- „Foaia diecezană”, 1917 – „Foaia diecezană”, Caransebeș, anul XXXIII, 1917.
- „Foaia Poporului”, 1916 – „Foaia Poporului”, Organ de presă al Partidului Național Român, Sibiu, 1916.
- Glasul Domnului*, 2008 – *** *Glasul Domnului: semnificația clopotului în viața Bisericii*, București, Editura Cuvîntul Vieții, 2008.
- Holom, 2014 – E. C. Holom, *Sunet și sensibilități colective: funcția socială a clopotelor în comunitățile din Transilvania (sec. XIX-XX)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006;
- Micul dicționar academic*, 2003 – *** *Micul dicționar academic*, vol. IV: *Literele Pr – Z*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- Olteanu, Șerban, 1969 – Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, 1969.
- Păltineanu, 2003 – I. Păltineanu, *Tilișca. Monografie*, vol. II, Sibiu, Editura Etape, 2003.
- Pocitan Bărlădean, 1933 – V. Pocitan Bărlădean, *Vechea Episcopie a Hotinului*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1933.
- Popa, 2001 – C. Popa, *Slimnic, Străveche așezare din ținutul Sibiului*, Sibiu, Tipotrib, 2001.
- Sigerius, 1997 – E. Sigerius, *Cronica orașului Sibiu: 1100–1929*, Sibiu, Editura Imago, 1997.
- Stoide, 1971 – C. A. Stoide, *Despre clopote și clopotari în Țările Române (sec. XIV–XIX)*, în „Glasul Bisericii”, anul XXX (1971), nr. 7–8, p. 706–728 și nr. 9–10, p. 888–912.
- Stoide, Caproșu, 2015 – C. A. Stoide, *Despre clopote și clopotari în Țările Române (sec. XIV–XIX)*, Ediție îngrijită de Ioan Caproșu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2015.
- Străuțiu, 2000 – E. Străuțiu, *Sibiul între medieval și modern*, Sibiu, Editura Etape, 2000.
- Tăvală, 2011 – E. P. Tăvală, *Poplaca. O istorie vie*, Sibiu, Editura Andreiana, Editura Agnos, 2011.
- „Unirea”, 1917 – „Unirea”, Foaie bisericească politică, Blaj.
- Veress, 1929 – A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, Monitorul Oficial, 1929.
- Vesa, 2006 – Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1701–1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

⁴⁷ „Biserica și școala”, 1917 (anul XLI, 4 / 17 februarie), nr. 6, p. 54.

ANEXĂ

Protocol de rechiziție a clopotelor din Bistrița (document comunicat de dl. Arcadie Bodale, ca aflându-se la Serviciul Județean al Arhivelor Bistrița, dar fără a furniza și cota sub care se păstrează).

K. u. k. Militärbauabteilung des Militärkommandos, Nagyszeben.

la Nr. 1682 ex 1916 Blg. Nr. _____

Protocol

Luarea clopotelor
 Numele comunei Besxlerece / Bistrița /
Biserica gr. kath.

No. XII 3

Numărul clopotelor 2 părți _____
 Greutatea „ 111 kg.

În ziua aceasta s'au preluat după lista clopotelor, în prezența sub-
 scrișilor, clopotele de mai sus și s'au transportat. 110 88
7 23

Cântăritul să va face în locul de adunare, unde să va pune și
 numărul kg-ilor în rubrica de sus. Prețul socotit din suma de chilogram 110 111
 4 coroane pe chilogram, subtrasă valoarea timbrelor, să va trimete prin
 k. u. k. Militärkommando din Nagyszeben la oficiul parohial

NB. Se constataca că serbările din decembrie bisericii
 gr. Cat. din Bistrița, a clopotelor preluate s'au efectuat și se
 mai erau în viață, fără de a se avea în vedere nici reparaturii.
 Clopotele până la transportare sau așezat în altarul
 bisericii.
 Cu privire la cântărire, sumă de aur și de argint, să se înțeleasă
 numai prin dl. comandant al comisiunii exprese pentru
 preluate.

Datum Besxlerece la 5 Iulie 1916
 Subscrierea parohului, ori a înlocuitorului: Dionisie Nagyszeben
 primitivului: _____

Kop. Timotee Mores
 Vărnăvescu Jenteneu
 no 22 Iulie 1916.
 Anon Jenteneu gfr

